

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

ISMERETLEN FELJEGYZÉSEK ZRÍNYI MIKLÓS 1664-ES TÉLI ÉS TAVASZI HADJÁRATAIRÓL EGY KORABELI MAGYAR KALENDÁRIUMBAN

Dr. Rapcsányi László—Dr. Tóth Endréné

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár különgyűjteményében őriz egy 1664-es esztendőre szóló „Uj éz O Kalendarium”-ot. A naptár a bécsi magyar nyelvű kalendáriumok¹ ismert könyvnyomtató mesterének, Kürner Jakab Jánosnak műhelyében készült a „Német Magyar és ezek szomszédságában levő országok szolgálattjára”. A Schreibkalender-ek ismert típusa szerint az egyes hónapok közé feljegyzések² céljaira üres lapokat kötöttek. Az ilyen jellegű régi kalendáriumokban található kéziratos bejegyzések legtöbbször a naptár tulajdonosának személyes, ügyes-bajos dolgait tartalmazzák, de gondos böngészéssel, szövegtanulmányozással rábukkanhatunk olyan sorokra is, amelyek értékes forrásanyagul szolgálhatnak a különféle tudományágak számára.

A mi — B 059/176 jelzetű — naptárunk Ballagi Aladár hagyatékából került a könyvtár gyűjteményébe. Nyolcvanhét sor, nagyrészt jól olvasható, kéziratos bejegyzést tartalmaz. A kalendárium egykori, ez ideig ismeretlen tulajdonosa személyesen részt vett Zrínyi Miklós 1664-es téli és tavaszi hadjárataiban, az adatokból kiolvashatóan a horvátországi segédcsoportok kötelékében portyázott és Varasd megyében lakott. Rövid feljegyzései szinte napról napra hitelesítik és kiegészítik a nevezetes hadivállalkozásokról ez ideig már feltárt történeti

¹ Uj éz O Kalendarium... 1664 esztendőre Mely Bissextilis (az az közbetett avagy ugro) esztendő... Nagy Szorgalmatossággal a Béchi Meridinjánomra rendeltetett Kuerner Leopold és Máté által. Német Magyar és ezek szomszédságában levő országok szolgálattjára. A Magyar Historia és sokadalmakkal együt. Nyomtatta-ki Béchben Kuerner Jakab János also Austriának könyvnyomtatója. l. é. n. 1 [74] s. 17 cm.

² A 16. században váltak népszerűvé a „Krakauer Schreibkalender” mintáját követő kalendáriumok.

anyagot. Az eddig ismeretlen szöveg közlésére most kerül először sor.

A naptár tulajdonosa adatait oly módon regisztrálta, hogy

a megfelelő napok mellé keresztet (+) rajzolt és az üres oldalon azzal egy sorban — ugyancsak kereszttel jelölve — írta be a számára emlékezetes eseményeket. Az áttekinthetőség kedvéért a hadieseményeknek megfelelően szakaszonként közöl-

jük a kézírásos szöveget, egybevetve kronológiáját a legfontosabb egykorú forrásokkal. A hadjáratok közismert és sokszor feldolgozott vonatkozásait az egyes szakaszok előtt csak anyyira érintjük, amennyire azok az általános összefüggésekhez szükségesek.³

I.

Az 1664-es téli hadjáratra azért került sor, mert az elmúlt esztendő sikertelen hadiüseményei, Érsekújvár és a többi vár eleste szerte Európában nagy megdöbbenést váltott ki, Bécsben és Németországban pedig rémületet keltett. Attól tartottak, hogy a török most már Bécs és a német tartományok elfoglalására indul. A szorongatott helyzetben örömmel fogadták Zrínyi azon tervét, hogy Eszék és Pécs környékén vállalkozást hajtson végre. 1663 novemberében Zrínyi már kért engedélyt erre. Akkor elutasították, de most, mint Montecuccoli írja: „... olyan valószínű okokkal tudta ajánlani a vállalkozást a császárnak, aki ebben az időben Regensburgban tartózkodott, hogy az egész birodalom nagy tetszéssel elfogadta és buzgón sürgette végrehajtását”.⁴ Míg Lipót császár 1663. december 23-án Regensburgba utazott a birodalmi gyűlésre, hogy a megújítandó hadjáratához pénzt és katonai segílyt szerezzen, Zrínyi Varasdra hívatta a karokat és rendeket. Kihirdették, hogy a Száva melléke haladéktalanul keljen fel és az összes járások népe csatlakozzék a hadjáratához. Zrínyi 1663. december 30-án Csáktornyról Esterházy Pálhoz írt levelében beszámol arról, hogy „... az imperialis hadakkal egy nagy expeditiot akarok török országban csinálnyi az kik mellet az horvat orszagi hadakat is elviszem...”.⁵ Zrínyi terve az volt, hogy gyors lerohanással elszakítja egymástól a magyarországi török helyőrségeket és elvágja a török birodalomhoz vezető legfőbb összekötési vonalakat. Meglepetésszerű támadást kell indítani a Dráva

³ A hadjáratokra vonatkozóan igen bő egykorú és későbbi feldolgozása hazai és külföldi irodalom áll rendelkezésre. Ezek közül csak a legfontosabbakat, a további részletes bibliográfiát tartalmazó összefoglaló műveket említjük:

Széchy Károly: Gr. Zrínyi Mik. ós 1620—1662. M. Tört. Eletrajzok sorozat 1—5. köt. Bp. 1896.

Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme XVI. Bp. 1940.

Markó Árpád: Gr. Zrínyi Miklós prózai munkái Bp. 1939.

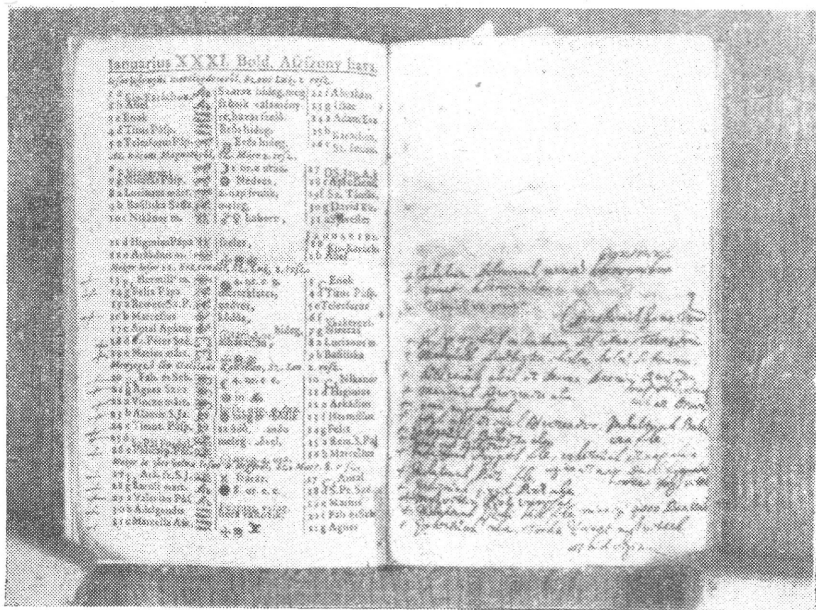
Klaniczai Tibor: Zrínyi Miklós Bp. 1954.

Perjés Géza: A „metodizmus” és a Zrínyi—Montecuccoli vita. Századok 1961. 4—5. sz., 1962. 1—2. sz.

⁴ Idézi Perjés i. m.: 1961. 4—5. szám. 514. old. 14. sz. jegyzetben.

⁵ Markó Árpád: Zrínyi Miklós levelei. Bp. 1950. 129. old. 60. lev.

mentén, felgyújtani az eszéki hidat, elfoglalni Pécsét és ezáltal alapot biztosítani Kanizsa ostromához. Kanizsa elestével a török egyik legfontosabb dunántúli erősségét veszítené el és Muraköz is mentesülne a török rablások alól. Örömmel írja Csáktornyáról január 6-án Csáky Istvánhoz: „... az imperiumbeli fejedelemek oly szívesen fogták az mi dolgainkat, hogy csak az mi magyarink egy szívvel-lélekkel fogjanak a magok dolgához és restituálják az militaris disciplinát; nem veszünk el, hanem megfordul jobbra és még egyszer állapotunk!”⁶ Zrínyi a legnagyobb katonai erőt igyekezett összevonni, melyhez Hohenlohe tábornok parancsnoksága alatt német segédcsoportok is csatlakoztak. A sereg teljes létszáma kb. 26 000 harcosból állott, aminek egyharmada közvetlenül Hohenlohe parancsnoksága alá tartozott. Hohenlohét nem rendelték Zrínyi alá, a seregnek ily módon két egyenlő hatáskörrel felruházott parancsnoka volt, ami a hadjárat során sok viszályt keltett. Zrínyi hadjárata nagy sikerrel járt. Elestett Berzence, Babocsa, Segesd, Barcs, Türbék, Dárda, Baranyavár stb., elfoglalták Pécs városát és felégették a törökök legfontosabb közlekedési útvonalát, a nagyhírű eszéki hadihidat. A fényes vállalkozás a hazatéréséi

6 Markó: i. m. 130. old., 61. lev.

időt is beszámítva alig négy hétig tartott. Zrínyi február 17-én már Csáktornyáról írja Wesselényi Ferenc nádornak: „Hála legyen a kegyelmes Istennek, ezt az új esztendőt szegény hazánk vizagztalására láttuk...”⁷

1.

Januarius XXXI. Bold. Aszszony hava.⁸

13. F 1. vasárnap	Indultam Dobravarul, mentem (<i>Klenounik áthúzva, felette olvashatatlan helységnév</i>)...
14. g. hétfő	Onnet Klenounikra.
16. b. szerda	Viniczre onnat.
18. d. péntek	Isten segítségibül indultam del utan Ternoveczre Draskovich Janos urammal

⁷ Markó: i. m. 134. old., 63. lev.

⁸ A kalendáriumban szereplő helységnevek az egykorú és későbbi térképeken nagyrészt fellelhetők. Az útvonal megállapítására, a helységek azonosítására legfontosabb leírást az alábbi művek adnak: Fényes Elek: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Pesten, Trattner ny. 1836. 1–6. köt.; Hübner János: Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat... esmérítő lexikon. Pesten, Trattner ny. 1836. 1–6. köt.; Térkép: Magyar Atlasz az az Magyar, Horvát és Tót országok Vármegyéji s Szabad Kerületei és a határ-őrző Katonáság Vidékeinek közönséges és különös tábláji: közre botsátotta Görög. Viennae 1802.

Dubrava — sok község és falu neve a Felvidéken és Délvidéken. A naptárunkban szereplő Dubrava a felső-zagorjai járásban vagy felső-mezőszégi járásban levő hasonló nevű falvak egyike. Vinicza, ill. Klenovnik közelében. Varasd vármegyében (Fényes; i. m. 5. köt. 235. old.).

Klenovnik, felső-zagorjai járás gr. Draskovich kastélyával, feje egy uradalomnak, 456 kath. lak. paroch. templommal. Varasd vm. (Fényes; i. m. 5. köt. 230., 237. old.)

Vinicza, mezőváros a felső-mezőszégi járásban, régi várkastéllyal, paroch. templommal, 624 kath. lakossággal, híres bortermesztéssel. F. U. Draskovich, de vannak több nemes udvarok is. (Fényes; i. m. 5. köt. Varasd vm. 232. old.)

Vinicza, mvs Horváth orsz. ban Warasd Várm.-ben Warasdtól 2 óra. Több nemes telkekkel, tul. pléb.-val, Normál iskolával, s régi várral. (Hübner; i. m. 5. köt. 338. old.)

Ternovecz falu a varasdi végvidéken a szentgyörgyi ezred területén a Varasdtól Ludbreggre vezető út mellett. (Fényes; i. m. 6. köt. 189. old.) L. térk. M. Atlasz 47. térk. Varasd vm.

Ludbreg, horvát mezőváros, a varasdi postautban, Kapronczához 2 és fél mfdnyire. Számlál 798 kath. 25 zsidó lakost. Van romai kath. paroch. temploma, kastélya, postahivatala, nagy vendégfogadója, vámhídja a Bednya vizén. F. U. hg. Batthyáni, s a város feje egy uradalomnak. (Fényes; i. m. 5. köt. 252. old.) L. térk. M. Atlasz 48. térk. Kőrös vm.

S. Iván- Ivanecz- Monostor-Ivanich. [Kloster Iwanich] falu, 332 kath. 95 óhitű lak. Van egy sz. Ferencz szerzetbeli monostora, és szinte hetivásárt tart. A varasdi végvidéken a kőrösi ezred területén. [Fényes; i. m. 6. köt. 184. old.] L. térkép M. Atlasz 48. térk. Kőrös vm. Kaproncza közelében. A dernyei révhez vezető uton.

Dernye falu és révátkelőhely a varasdi végvidéken, a szentgyörgyi (Szentgyörgy, Gyurgyevesz mezőváros) ezred területén, a Dráva mellett. (Fényes; i. m. 6. köt. 187. old.) L. Magyar Atlasz 23. térk. Somogy vm.

19. e. szombat

Mentünk Ludbregra ebidre, halni, S. Ivanra.

20. F 2. vasárnap

Kötöttünk által az Dravan Dernyei Réven akkor nap ottan voltunk tul az Dravan

Krónikásunk bizonyára a horvátországi felkelés kihirdetésére indult a hadjáratba. A kis Dubraváról betért Klenovnikra⁹ földesurához, Draskovich Jánoshoz, kinek csapatához, talán személyes környezetéhez tartozhatott. A dalmáciai, illetve boszniai eredetű Draskovich család Horvátország egyik legnagyobb birtokosa volt. Az említett Klenounik (Klenovnik) és a közelében fekvő — a szövegben nem szereplő — Trakostyan, a Draskovich nemzetség ősi fészkei. A család rokonságban volt a Zrínyiekkel. Draskovich III. Gáspár — ki 1624-ben klenovniki szabad báró és tiszteletére verseket is írnak — Eusebia nevű leányát Zrínyi Miklóshoz adta feleségül. Később, amikor magtalanul elhalt leányával, Eusébiával adott vagyont visszakövetelte vejétől, bonyolult birtokper támadt a két család között. A naptárban szereplő Draskovich János a családfa szerint IV. János — kinek atyját, III. Jánost a régi oklevelek „defensor Croatiae” megtisztelő jelzővel említik — Zrínyi egyik leghűségesebb embere, a nevezetes hadjáratok résztvevője volt. A kalendáriumban felsorolt útvonal során érintett helységek az egykori térképeken nagyrészt fellelhetők. Vinicz (Vinica) két órai járásra van Varasdtól. A varasdi lapályt dombsorok választják el a pettaui mezőtől, ahonnan Hohenlohe csapatai érkeztek. A Podravina (Dráva-mellék) a plitvicai mocsaras völgy torkáig kis falvakkal, úrilakokkal, városokkal szegélyezett terület. Draskovich és krónikásunk lovasapattal Ludbrégen ebédeltek, Szt. Ivan kolostora mellett aludtak és másnap a Dráván átkelve siettek Berzencére, a seregek gyülekező helyére. Az itt közölt részlet az eddig ismét forrásokban sehol nem szerepel.

2.

Januarius.

21. g. hétfő

Mentünk Berzence ala.¹⁰

⁹ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest. Beimel—Kozma 1858. Draskovich család. 389—395. old.

¹⁰ Berzence (Beszenze, Beczencz), magyar—horvát mezőváros Somogy vm.-ben. Régi várának, melyet hajdan Zrínyi Miklós vett el a töröktől, maradványa is alig van. F. u. Festetics László. (Fényes; M. O. geográfiai szótára 1. köt. 124. old.) Ma: Berzence ötk. Somogy vm. csurgói járás.

A továbbiakban csak a kevésbé ismert falvak és községek azonosítására térünk ki.

22. a. kedd	Otan napoltunk
23. b. szerda	Attak megh az eijel Berzenczet. Indultunk Babocza fele.
24. c. csütörtök	Erkeztünk Babocza ¹¹ ala
25. d. péntek	Attak megh Baboczat
26. e. szombat	Indultunk Szygeth fele, erkeztünk eznap alaja ugian aznap Durbok („ot-föl” áthúzva) varat megh vittük
27. F 3. vasárnap	Indultunk Pecz fele
28. g. hétfő	Erkeztünk reggel Pecz ala
29. a. kedd	Meghvittuk Pecz varosat.
30. b. szerda	Indultunk Eszeki Hid fele mintegi 4000 Ban Urammal

A hadjáratra készülő csapatok találkozásáról az első hírt Vitnyédi István január 10-i levelében olvassuk: „Holnap indulok el, bán uram a Hohenlohe hadaival és más hadakkal, az mi uraink is innend ez jövő vasárnap (január 13) az Kiskomáromi mezőn akarunk megegyezni...”¹² A kiskomáromi találkozást említi január 11-én Tökölynek írt levelében is: „Magam személyében is uram után megyek, az ki ez jövő vasárnap (január 13) az kiskomáromi mezőnél leszen, maga az hörvátországi és Hohenlohe német hadaival, innend is az urak, vármegyék... mind alámennek...”¹³

A kiskomáromi találkozás hírért Vitnyédi feltehetőleg Batthyánytól kapta. El is ment Kiskomáromba, ahol azonban — mint Zrínyinek írja január 14-én Szentgyörgyvárról — nem talált senkit. „En Batthyány uram ő Ngának intimítiójára eljöttem, mivel azt irta, Ngddal a komáromi mezőn ma conjugálja magát Ngddal, de úgy látom haladott az dolog...”¹⁴ A német hadijelentések alapján összeállított Denkmal Serinischer Hoel-

¹¹ Babócsa (Babolcsa) magyar—horvát mezőváros Somogy vm.-ben a Rinya mellett, közel a Drávához. [Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára... Pest, Kozma ny. 1851. I. köt. 61. old. „Régi vára hajdan nem megvetendő erősség volt, s több ízben ostromoltatt mind a magyaroktól, mind a törököktől s ezektől végképpen elvette Zrínyi Miklós 1664-ben.” Ma: Babócsa ökt. Somogy m. barcsi járás. [M. O. helységnévtára 1956.]

Turbék (Durbok) „népes pusztá” Szigetvár mellett. (Fényes: i. m. 1. köt. 235. old.) Ma: Szigetvárhoz tartozik. „Turbék, a nagy Szulejmán belső részének temetője, a moszlim zarándokok szent helye... fényes márványemlékét szétvetették, várát elhamvasztották.” (Széchy: i. m. 5. k. 70. old.)

¹² Fabó András: Vitnyédi István levelei 1652—1664. 2. köt. Pest. 1871. Magyar Történelmi Tár. XVI. köt. 357. lev.

¹³ Fabó: Vitnyédi i. m. 358. lev.

¹⁴ Fabó: Vitnyédi i. m. 359. lev.

denthaten¹⁵ a találkozás időpontjáról ezt közli: „Hohenlohe gróf úr seregei 1664. január 19-én Pettauból elindultak . . . e hó 20-án a megjelölt gyülekezőhelyre: Új-Zrinyivárba, ahol is gróf Zrinyi Miklós úr már ott tartózkodott . . . a vár mögött egy erdőben török területen letáboroztak. Innen a csapatok napkelte előtt egy órával — annak ellenére, hogy Hohenlohe gr. úr meglehetősen rosszul érezte magát — megindultak Pressnitz (Berzence) felé, ahol még ugyanazon az este mindkét vezér, valamint Budiani Kristóf gr. úr Kiskomárom felől magyar lovasokkal és gyalogosokkal szerencsésen megérkeztek.”

A január 21-i berzencei találkozó szerepel Draskovich János levelében is: „Bán uram és general Hohenlohe hada Bottáni uram hadával die 21 Bezencze alatt egyezett meg . . .”¹⁶

Ugyancsak ezt említi Berkeszi is: „Minket in 21. januarii Beszencze alá vévén . . .”¹⁷

A különféle irányból érkező csapatok fő gyülekező helye kétségtelenül Berzence volt. Ezt hitelesíti krónikásunk is.¹⁸

A következőkben a hadiesemények január 21-től január 30-ig terjedő szakaszára összevetjük az alapforrásokat a hadjáratban részt vevő kalendáriumi bejegyző dátumaival, kiemelve az eltéréseket.

Draskovich:¹⁹

Berzencén „. . . erősen lőttek másnap is (22) délig. Megadták az várat . . . aznap (22) ott maradtunk . . . szerdán reggel (23) Babolcsa alá indultunk . . . másnap (24) megadták a várat. (Draskovich a többi forrással ellentétben január 24-re jelzi Babolcsa elfoglalását.) Onnét . . . Sziget fele (26) . . . közel a várhoz akadtunk Turbek (a naptárban: Durbok) nevű kastélyra . . . die 27. Januarii Pécshez közel, Pellérd nevű mezei városban megszállottunk . . . Onnét másnap (28) Pécs alá mentünk . . . Megvették a várost (naptár: 29) . . . Ott késtünk négy egész nap . . . Azonközben Bán uram General Hohenlojeval úgy végezett, hogy őkegyelme magyar és horvát lovasokkal elmegyen az eszéki hídhöz (naptár szerint 30-án indultak) . . .”

Berkeszi:²⁰

¹⁵ Denkmal Serinischer Hoeldenthaten, wasz nämlich Graf Niclas von Seriz seit seinem. im Herbstmonat 1663 angetreten gewalts in Hungaren, mit etlicher ihm zugeordneter hülfe, durch Götliche verleihung, wider den Türken, bis auf den Mai monat jetzigen 1664 jars verrichtet. (h. e. n.) 28 l. 14. t. (Szövege azonos Ortelius Redivivus leírásával.) 8. l.

¹⁶ Draskovich János levele Wesselényi Ferenc nádorhoz. Klenounck 18. Februarii. Hagtört. Közl. 1892. 692—694. old.

¹⁷ Berkeszi Névtelen. Gróf Zrinyi Miklós horvát bán téli hadjárata 1663—64-ben. Közl.: Berkeszi István. Századok. 1886. 253. s. köv. old.

¹⁸ Rohonyi Gábor: Zrinyi téli hadjárata 1664-ben. H. K. 1954. 4—5. 107. old. 39. sz. jegyzet.

¹⁹ Draskovich: i. m.

²⁰ Berkeszi: i. m.

Berzencén „... a várban levő törökség aznap (21) és utánna levő nap is (22) erős lövésekkel oltalmazta magát... Azon éjjel (22)... 3 fő török kibocsáttatott, és az vár megadásáruul accordáltak... Regvel (23) az egész hadak Babocsa alá indultak... kit két nap defendáltak az törökök... die 25 kikölteznek az várbul innend eodem die (25) Tzigeth felé, másnap délre úgymond 26. Jan. szállottunk táborban Sziget alá... az honnand az úr (Zrínyi) kommandiroza két ezer kennyő lovast Kiss Farkassal az tatárokat üzni... Megtérvén estve (26) az tatárüzésből, Sziget alatt levő gyenyerű kastélt Türbeket... megvette... 27-én regvel megindula az egész tábor Pécs felé... Ezt a várost megszállván, kevés munkával 30 ejusdem mensis (naptár szerint 29-én) ostrommal megvevék...”

Vitnyédi:²¹

„Elsőben Börzencze alá menvén (21)... harmadnapra (23) feladták... onnend Babocza alá... azt is feladták (24—25)... onnend Sziget mellett elmenvén egy Türbék nevű kastélyt elégettek (26)... és úgy mentünk Pécs alá (27—28), az városát másnap (29) megvén... az én urammal az lovas magyar horvát és német milíciával elmentünk az eszéki hid elygetésére (naptár: 30).

Esterházy Pál és a Batthyányak Szentgrótnál találkoztak, onnan Kiskomáromon keresztül január 21-én érkeztek Berzencére. „Ekkora sereg látása mindnyájunk lelkét felvidította” — írja Esterházy. A törökök is látták a nagy sereget és az éjjeli alkudozás eredményeként *(a naptár szerint is éjjel adták meg)* másnap átadták a várat. Január 24-én érkeztek Esterházy Mars Hungaricus²² szerint Babocsára, melyet másnap (25) a törökök feladtak. A Mars Hungaricus további dátumai megegyeznek a kalendáriumi időpontokkal. Január 30-án „hajnalhasadtával” indultak Eszék felé.

Denkmal Serinischer Hoeldenthaten:²³

Adatai mindenben megegyeznek a kalendáriumi időpontokkal. Berzencéről „... 23-án reggel 9—10 között a törökök elvonulnak... Aznap a két vezér tovább indul Babocsa felé... 24-én reggel Babocsára vonulnak... 25-én Babocsát elfoglalták... 26-án reggel Zrínyi a magyar lovassággal előrevonul a szigeti hágóig... a törökök Eszék felé menekülnek, a magyar

²¹ Fabó: Vitnyédi i. m. 360. lev.

²² Eszterházy Pál: Mars Hungaricus sive Tractatus de bello Turcico. Kézirat. Orsz. Levéltár. Az Eszterházy család hercegi ágának levéltára. Pál nádor iratai 118. köteg 11.895 sz. Cap. XIX. p. 161—165.

Bubics Zsigmond: Eszterházy Pál Mars Hungaricus Bp. 1895. (Kivonatos magyar ismertetés.)

²³ Denkmal i. m. 7. old.

lovasság egy mérföldnyire úzóbe veszi őket... 27-én Zrínyi Pécs felé előremegy..." Pécs városának elfoglalása után „...január 30-án délben Zrínyi Sıklós érintésével Eszék felé indul... Sok falut felégettek..."

A kalendáriumi bejegyzések naponkénti pontossággal egyeznek az alapforrások dátumaival.

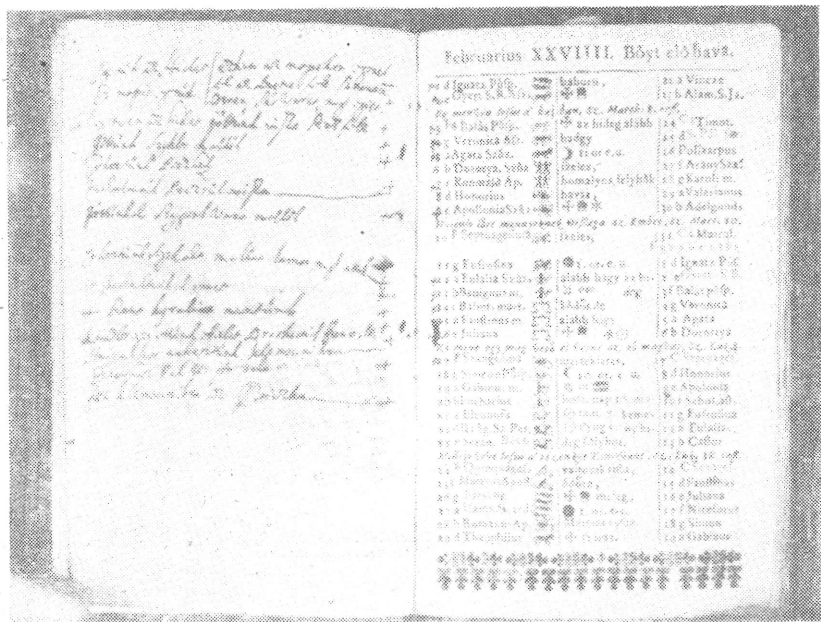
3.

Januarius

31. c. csütörtök

Erkeztünk oda. (Eszékre) Torda²⁴ Varrat megh vittuk az hid vigin.

Februarius XXVIII. Boyt elo hava.

²⁴ Dárda (naptárunkban Tordának írva) vegyes német-rác-magyar m. v. Eszékhez 1 1/2 órányira. „Solymán Eszékől fogva Dárdáig 8565 lépés hosszúságú s olyan széles töltést építtetett, hogy 3 kocsit egymás mellett elmehetett; de a melylyet Zrínyi Miklós 1664-ben felégetett. IV. Mohamed ismét helyreállította; hanem a keresztény vezérektől újra annyira elrontatott, hogy a mai nap a mocsárkoba csak némely karókat lehet észrevenni.”

Kis Dárda német falu a Dráva mellett Eszékhez fél óra járásra, Dárda közelében, Baranya vm.-ben. [Fényes: i. m. 1. köt. 46. old.]

1. d. péntek	Égetük az Hidat ²⁵ ezeken az napokon
igtek fel a Duna fele Barania ²⁶
2. e. szombat
(Gyert. S. B. Asz)	Ez napis egetük . . . Sás Várat megh ²⁷
...
3. F 4. vasárnap.	Fel egetven az hidat jöttünk vissza
Pech fele

Draskovich:

„A hidak előtt Torda nevű kastély volt, ahol a török császár vámosa lakott . . .” (Naptár szerint 31-én vívták meg.) „Ott a hidaknál harmadfél nap (február 1—2—3) mulattunk . . . onnét 4. Februarii (napár szerint febr. 3.) vissza Pécs felé térünk . . .”²⁸

Berkeszi:

„Azon nap (jan. 31.) az híd előtt levő Dárdát megvevénk . . . másnap (febr. 1.) egy szívvel-lélekkal az híd égetéséhez kezdünk . . .” Mint írja, „két nap két éjjel” (febr. 1—2.) égették a hidat. „Hatodnapra isten bennünket Pécsre visszahozott . . .” A kalendárium és a többi forrás egyező adatai szerint február 5-én érkeztek Pécs alá. Megérkezésük előtti hatodnap: január 31. Berkeszi adatai tehát egyeznek a naptári dátumokkal.²⁹

Vitnyédi:

Az eszéki hidat „ . . . két nap alatt mind megégettük . . . az ott levő kastélyt, Dárdavár nevűt elégettük, Baranya és Sásvárat akképpen elégettük . . . visszatértünk Siklós vára mellett . . .”³⁰

Esterházy:

A Mars Hungaricus szerint „január 31-én pillantották meg azon váracskát (Dárda-naptárban: Torda), melyet a híres eszéki híd védelmére építettek”. Gyors rohammal el is foglalták. Február 1-én kezdték a híd égetését és két nap alatt végeztek vele. „A kegyes istenség . . . nagy mennyiségű nádat adott rendelkezésünkre . . . Két teljes napon és két teljes éjen át folyton szítottuk a tüzet, és végre sikerült a hidat elhamvasztanunk. Irtózatos látvány volt főképp éjjel ezen sok ezer láb hosszú alkotmány égése” — írja Mars Hungaricusában.³¹ A híd

²⁵ L.: 24. jegyzet.

²⁶ Baranyavár, vegyes rác és német falu. „Közel ide láthatók azon régi várnak omladékai, melytől a vm. nevezetét vette.” (Fényes: i. m. 1. köt. 45. old.)

²⁷ Rohonyi: i. m. 110. old. 48. sz. jegyzet.

²⁸ Draskovich: i. m.

²⁹ Berkeszi: i. m.

³⁰ Fabó: Vitnyédi i. m. 360. lev.

³¹ Esterházy: Mars Hung. Cap. XXIII. 190. old.

elpusztulása utáni napon Baranya, Sás és más várak felégetésével, Siklós mellett indultak vissza Pécsre.

Denkmal:

Az eddigi adatoknak megfelelően számol bé a hidégetésről. A csapatok oda- és visszavonulása során felégetett falvak és helységek számát — erős túlzással — 500-ra teszi, és megállapítja, hogy az elpusztított terület „hosszú ideig nem szolgál majd semmivel az ellenségnek”.³²

Kalendáriumi krónikásunk személyesen vett részt az eszéki portyán. Szükszavú, regisztráló adatai mindenben egyeznek a nevezetes vállalkozás többi feljegyzőjével.

4

Februarius.

4. g. hétfő	Jöttünk Szyklos mellől
5. s. kedd	Erkeztünk Peczhez
7. c. csütörtök	Indultunk Peczrül visza
9. e. szombat	Jöttünk el Szygeth Vara mellől
12. a. kedd	Erkeztünk Segesd ala, mellet hamar megh attak
13. b. szerda	Indultunk el onnat

Draskovich:³³

„Onnét 4. Februarii vissza Pécs felé tértünk, Siklós felé mentünk (naptár: febr. 4. Szyklos) ... Ott semmit se késtünk, hanem mentést mentek a hadak Pécs felé ... Odaérkezvén (5) értettük meg, hogy a németek Pécs várát meg nem vették ... míg mi a hidaknál fáradtunk, azok csak csintalankodtak a városban ... Mivelhogy pedig Bán uram hada már fáradt állapotban volt s a nagy erős téli időben sokan elbágyadtak volt, a vár megvételelét elhagyták és másnap mindjárt a hadak haza felé indultak ... Visszajövet Bán uram Szegesd alá ment (12) s azt mindjárt aznap megadták a törökök.”

Berkeszi:³⁴

Szemrehányóan írja, hogy a Pécs városnak ostromához hátrahagyott németek „könnyű munkával megvehették volna” a várost, „ha egyesek (egyek) lettek volna”. Zrínyi és Hohen-

³² Denkmal: i. m. 19. old.

³³ Draskovich: i. m.

Siklós, régi nevezetes mezőváros Eszékthől 6, Péctől 4 mérföldnyi távolságra. Nevezetessé teszi ... a felette emelkedő régi vár, melly egy izolált hegynek csúcsára épült. (Fényes: i. m. 1. köt. 34. old.) Ma: Siklós ötk. Baranya vm. siklósi járás.

³⁴ Berkeszi: i. m.

lohe között a német csapatok komolytalan harcolgatása miatt már Pécssett erős vita támadt, még Esterházy Pál sem tudta kibékíteni a haragvókat. „Az ördög konkolyt hinte az hadak közé” — írja Berkeszi. — „5. Februarii kelve az egész várost meggyújtánk, mely kimondhatatlan égéssel porrá égett és eljövénk alóla... 8. ejusdem (naptár 9), hogy Szigeth alá érkezünk... Sziget alul az hadak más útra térének Segesd felé. Bán uram 700 lóval Babocsára mene... innen az úr is Segesdre ment... megadta az megijedett török Segesdet.”

Vitnyédi:³⁵

Pécsről eljőve „Hohenlohe uram az hadakkal Segesd felé tért, mi az úrral, mintegy négyszáz lóval Babocsára... Segesdre érkezvén harmadnap azt is megadták”.

Esterházy:³⁶

Az eszéki híd elpusztítása után visszamentek Pécsre és látták, hogy Hohenlohe csapatainak ostroma sikertelen. Február 6-án hagyták el Pécsset, melyet Zrínyi parancsára felgyújtottak. „Alig hiszem, hogy Szodoma égésénél nagyobb lett volna a tűz” — írja Mars Hungaricusában. Sziget mellett elvonulva Zrínyi Babocsára ment, a sereg többi része Segesd felé ment. „Ím tegnap visszajöttünkben Segesdet is megadták a Törökök” — írja Esterházy február 14-én Segesdről feleségének.³⁷

Denkmal:³⁸

Febr. 5. „Zrínyi ismét Pécssett...”

Febr. 7. „... az egész város felégetése után de. 10 órakor elvonulnak.”

Febr. 9. „Sziget mögé érkeztek... fel akarták égetni, de úgy határozták, hogy nem időznek, hanem későbbre, alkalmasabb időre halasztják.”

Febr. 10. „Reggel Zrínyi Babocsa felé, Hohenlohe egyenesen Segesdre indul, azzal, hogy 12-én délben Segesdnél találkoznak.”

Febr. 12. Segesd elesik.

Febr. 13. A törökök elhagyják a várat. Zrínyi a fegyverek és a zászlók hátrahagyásával szabad elvonulást biztosít részükre. A főbb embereket túszként visszatartja. Ugyaneznap a csapat egy része elhagyta Segesdet, Berzencze mellett elhaladván Zrínyivár közelében letáborozott.

³⁵ Fabó: Vitnyédi i. m. 360. lev.

³⁶ Eszterházy Mars Hung. i. m. Cap. XXIII. 198—199. old.

³⁷ Eszterházy Pál levelei feleségéhez. Orsz. Levéltár, E. P. nádor iratai 2. köteg 112. sz.

³⁸ Denkmal: i. m. 15—18. old.

Zrinyi február 11-én Babocsáról írt levelet a gráci haditanácsához. Felsorolja a hadjárat eredményeit, mely során „csupán Segesd nem váltotta be reményünket, pedig, ha ezt is elpusztítjuk, Kanizsát körülzárhattuk volna... A sereg már Segesd felé van visszavonulóban és én kissé errefelé kitértem... holnapután visszatérek a sereghez.”³⁹ Segesd elését február 19-én Csáktornyan kelt, Lipót királyhoz írt levelében említi: „Visszatérobán Segesdet is elfoglaltuk...”⁴⁰

A kalendáriumi feljegyzések írója február 9-én jelzi Szigetvár melletti eljövetelét, 12-én Segesd megvívását, 13-án Segesdről való elindulását. Krónikásunk tehát nem tartozott ahhoz a kis csapathoz, amelyik elkísérte Zrinyit Szigetvárról Babocsára.⁴¹ Hohenlohéval és a többi megyei sereggel — Draskovich-csal és Esterházyval — egyenesen Segesdre vonultak.

5.

Februarius.

14. c. csütörtök	Szent Kyrallira ⁴² mentünk.
15. d. péntek	Ludbregen ettünk ebidet Draskovich János urammal
16. e. szombat	Hainalkor érkezünk Klenounikra
17. F. vasárnap	Esterház Pál Ur jöt oda
20. b. szerda	Jöt Klenounikra az ...

Krónikásunk Segesd megvívása után földesurával és a megyei csapattal visszatért Horvátországba. Átkeltek a Dráván, Ludbregen ebédeltek Draskovich Jánossal és másnap megérkeztek Kleounikra. Ide jött február 17-én, vasárnap Esterházy Pál is, ki Segesdről, február 14-én feleségéhez írott levélben már jelezte, hogy „még ma Bán urammal Muraköz felé indulok”.⁴³

³⁹ Markó: Zrinyi lev. i. m. 131. old. 62. lev.

⁴⁰ Ua. 135. old. 64. lev.

Segesd (Alsó-felső Segesd) Següsd magyar falu Somogy vm.-ben. (Fényes: i. m. 1. köt. 216. old.) Ma: Segesd ötk. Somogy m. nagyatádi járás.

⁴¹ Rohonyi i. m. 111. oldalán azt említi, hogy Zrinyi és Hohenlohe Pécs felgyűjtása után különváltak. Így tünteti fel a tanulmányhoz mellékelt térkép vázlat is. Berkeszi, Esterházy és a Denkmal idézett helyei, valamint a kalendáriumi feljegyzés alapján megállapítható, hogy Zrinyi és Hohenlohe nem Pécs alatt, hanem Szigetvár után tértek különböző irányba.

⁴² Sz. Király, magyar falu 225 kath. lak. F. U. H. Eszterházy (I. Zala vm. 516. old.)

Az 1596. évi XCI. tc. Somogy vármegyét — mely Babocsa és Kiskomárom kivételével — török megszállás alá esett, megszüntette és beolvastotta Zala vármegyébe. Szentkirály község így hol az egyik, hol a másik megye területén szerepel. A török hódítás idején Szentkirály: Szent-Kiral néven a pécsi vilajethez, a mohácsi szandzsákhoz, a berzencei nahijehoz tartozott. A hadjáratok idején sokszor elpusztult, leégett, lakói később — ráccokkal keveredve — visszatelepültek. Velics—Kammerer: Magyarországí török kincstári defterek I. 181—189. old. Bp. 1886—1890. (Térkép: Magyar Atlasz 23. Somogy vármegye.) Ma: Porrogszentkirály ötk. Somogy m. csurgói járás.

Mars Hungaricusában leírja, hogy csáktornyai tartózkodása után Horvátországon keresztül sietett haza övéihez.⁴⁴ Útja során látogatta meg Draskovich János harcostársát. A kalendárium tulajdonosa, mint az emlékezetes hősi események krónikása ezt is feljegyezte naptárában.

II.

A téli hadjárat sikere megteremtette a katonai lehetőséget arra, hogy Zrínyi további terve, Kanizsa elfoglalása megtörténhessék. Lipót császár március 18-án megadta erre az engedélyt, de Zrínyi csak 24 nap múlva kapott értesítést erről. Nagy lelkesedéssel tűzte ki április 8-ra Kanizsa megszállását, de a tüzérségi felszerelést olyan késedelmesen szállították, hogy a hátráló kitolódott április 28-ra, az érdemleges tüzérségi támadás pedig csak május 9-én kezdődött meg. Időközben a törökök sietve javították az eszéki hidat, folytak a csapatösszevonások és így minden előny, amit a vidék elpusztítása és a hid felégetése jelentett, Zrínyiék részére lassan kárba vészett. Várható volt, hogy a török felmentő sereg még Kanizsa bevétele előtt megérkezik. A várból egyre szállingóztak ugyan a biztató hírek: Kanizsa ellátása rossz, a védők hangulata elkeseredett. A beküldött kémek és az elfogott pribékek mind azzal biztatták az ostromlókat, hogy a vár néhány napon belül kénytelen megnyitni kapuit. Hasszán pasa, a védők kétségbeesett helyzetét látva többek között ezt írja a nagyvezérhez küldött segélykérő levelében: „A várat ostromló Zrínyi és Batthyany nevű átkozottak a hitetlen magyarokból és németekből vezérletük alatt álló bálványimádó utálatos csapattal... éjjel-nappal folytatják a vívást, azon törekszenek, hogy — ne adja Isten — a várat minél előbb meggyőzzék. Tehát minél előbb hozz segélyt és szabadítsd meg a próféta híveit az ellenségtől történő legyőzetés félelmétől.”⁴⁵ A nagyvezér segítsége gyorsabban érkezett, mint ahogy az ostrom sikerrel járt. Június 1-én a haditanács elhatározta az ostrom felhagyását. Zrínyi elkeseredetten követi a visszavonulókat. A seregek Új-Zrínyivár környékét, a Muramelléket szállják meg, ezt is nagy nehézségek árán, mert a török előcsapatok szinte velük együtt érkeznek meg a vár alá.

⁴³ L. 37. sz. jegyzet.

⁴⁴ Eszterházy: Mars. Hung. Cap. XXIII. 202. l. Eundem ego die tertia Czaktornyom comitata fui indequi in Croatiae at per Rabusburgia in Hungaria ad domesticos meos perveni. Similiter et Comes Botyanus, Segesdine cum confinariis ad eos rediit.

⁴⁵ Thury József: Az 1663—64-es évi hadjárat Rasid efendi török historikus művéből. H. K. 1890. 361—499. l.

Martius XXXI. Boyt más hava.

27. b. csütörtök Isten segítségibül kezdetem az Vini-
czay epülethez.

Aprilis XXX. Sz. Georgy hav

7. f. hétfő (áthúzott szöveg)
Az mely hadak Kanisa ala mentek...
allottak Zrini Ujvarnal

8. g. kedd (áthúzott szöveg)
Szallotak megh Kanisat, kire Isten
segitse...

10. b. csütörtök Holt megh szegin fiam Istvan
(Nagycsütörtök)

E szakaszban olvasunk először személyes vonatkozású hírt a kalendárium tulajdonosáról. Vinicán építkezik március 27-én, április 10-én, nagycsütörtökön pedig István fia halálát jegyzi fel.

Igen érdekes az, amit Kanizsa megszállásáról ír. Tényként közli, hogy április 7-én Új-Zrinyivár alól Kanizsára indultak a hadak, majd április 8-án megszállják Kanizsát. A valóságban — mint ez ismeretes — nem így történtek az események, amiről krónikásunk is meggyőződött, és később áthúzta a két bejegyzést. Honnan szerzett tudomást arról, hogy a vár ostromát eredetileg április 8-ra tűzte ki Zrínyi? A tervet meglehetősen titokban tartották, csak azokat értesítették erről, akiknek közvetlen támogatására számítottak. A kalendárium tulajdonosa valószínűleg úrától: Draskovich Jánostól hallotta a hírt, aki Zrínyi hűséges embere volt és minden vállalkozásában részt vett.

Kanizsa április 8-ra tervezett megszállásáról Zrínyi és Vitnyédi levelei őriznek adatokat.

Zrínyi:

Esterházy Pálhoz 1664. március 28-án Csáktornyról írt levelében:⁴⁶

„Az en szándékom penigh úgy vagyon, hogy niolczadik napan Aprilisnak szalanank megh Kanisat...”

Moro M. kereskedőhöz, velencei ügynökéhez írja 1664. március 30-án:⁴⁷

⁴⁶ Markó: i. m. 138. l. 66. lev.

⁴⁷ Uo. 140. l. 67. lev.

„Most éppen azon vagyok, hogy Kanizsa ellen ostromot indítsak és remélem 8 napon belül (április 8 körül — kiemelés tőlünk) megkezdhetem.”

Bonzi beziers-i püspökhöz, XIV. Lajos francia király követehez 1664. április 21-én.⁴⁸

„Kanizsa ostromát, melyet f. hó 8-ra terveztünk, bizonyos nehézségek és akadályok felmerülése folytán el kellett halasztani. Remélem mégis, hogy 27—28-án kétségkívül megkezdhetjük.”

Emlékirata I. Lipót királyhoz 1664. július 17-én:

„... az ostrom napját április 8-ra tűztem ki...”⁴⁹

Vitnyédi:

Kecskésnek Sopronból, 1664. március 28.⁵⁰

„Húsvét után (április 15 — kiemelés tőlünk) megszálljuk Kanizsát, de ne hirdesse kegyelmed...”

Zichynek, 1664. április 3.⁵¹

„... az estve vettem ő Nga levelét, kiben írja, hogy isten ő szent fölsége kegyelmes gondviseléséből ezen holnapnak nyolczadik napján Kanizsát ő Nga megszállja...”

Ugyanezen a napon Vitnyédi a nádornak⁵² is levelet ír, melyben ugyancsak közli Zrínyitől vett friss értesülését Kanizsa április 8-ra tervezett megszállásáról.

Dvornikovicsnak, 1664. április 6.⁵³

„... íme 8. presentis resolutioja, megszállja Kanizsát...”

De Vitnyédi már aggódik, mert olyan híreket is kapott, hogy nehézségek vannak az ostrom megindítása körül.

Kalendáriumunk áthúzott szövegrésze újabb bizonyítéka annak, hogy szerte az országban mennyire lelkes aggodalommal kísérték a hazafiak Zrínyi kanizsai tervét.

2.

Április

28. f. hétfő

Szallotak megh Canisat.

Majus XXXI. Pünkösd hava.

1. b. csütörtök

Keztek luni Canisat.

Zrínyi:

„Összegyült csapataimmal tehát április 19-én Kanizsa alá

⁴⁸ Uo. 144. l. 70. lev.

⁴⁹ Uo. 152. l. 74. lev.

⁵⁰ Vitnyédi lev. 177. l. 377. lev.

⁵¹ Uo. 182. l. 383. lev.

⁵² Uo. 184. l. 384. lev.

⁵³ Uo. 186. l. 387. lev.

vonultunk. Az ostrom első napjául egyhangú határozattal április 28-át tűztük ki.”⁵⁴

Esterházy Pálhoz: „Pro 27 presentis menel töb s öregeb Algyut magavy hozvan maga Népével jöjjon el Kegyelmed Kanisa alá...”⁵⁵

VII. Sándor pápához: „Már huszadik napja, hogy Kanizsát körülzártam, mely valóban nem oly megvívhatatlan, hogy el ne foglalhatnám...” A levél dátuma május 21. Zrínyi a vár ostromát április 30, illetve május 1-től számítja.⁵⁶

Denkmal:⁵⁷

Április 28. „Az Új-Zrínyivárnál lezajlott összeütközés után fényes nappal elindultunk és megérkeztünk Kanizsa alá... a törökök a várba húzódtak vissza.”

Május 1. „Az éjjel 5 helyen megkezdték a tüzérségi előkészületeket.”

Evlia Cselebi:⁵⁸

„Kanizsa felől megszakítás nélkül hallatszott az ágyúdörög és annak sem éjjel, sem nappal szünete nem volt... Hét király háromszázezer emberrel és hét oldalról hetven darab báljámez ágyúval ostromolja a várat.”

3.

Május.

8. b. csütörtök

Cherelte el az en tiztartom Chikulin Ur tiztartojaval az ... földben valo reszit, adot 13 holdat ... földben he- lébe, olliant es olj jó földet és amit az Ur engedelmébül. Felső reszekben masikh ket hold földet.

is.

Erdioedi Tamás Ur jobbaji Czaszar Varáchet, ... Ivannak az en jobbajomat.

Ismét néhány — nehezen olvasható — személyes vonatkozó bejegyzést olvasunk. Tisztartója elcserélte egyik földrészt és helyette olyan jó földet kapott, hogy krónikásunk megelégedéssel regisztrálja ezt is. A birtokcsere „az Ur engedelmé-

⁵⁴ Markó: i. m. 152. l. 74. lev.

⁵⁵ Uo. 138. l. 66. lev.

⁵⁶ Uo. 148. l. 72. lev.

⁵⁷ Denkmal: i. m. 27. l.

⁵⁸ Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. Ford. és jegyzetekkel: Karácsonyi Imre, Bp. 1904. Török–magyarkori történelmi emlékek. 498. l.

bül” történt, tehát kalendáriumunk tulajdonosa birtokos kisnemes lehetett, bizonyára bérelt is urától, Draskovichtól néhány holdat. Az, hogy tisztartója is volt, arra utal, hogy jó anyagi körülmények között élhetett.

Erdődy Tamás,⁵⁹ kit a feljegyzés említi, a horvátországi nagybirtokos Erdődy családnak volt legifjabb tagja. A jobbágyokra vonatkozó feljegyzés nem világos. Császár Varács neve és egy Iván keresztnév aránylag jól kibetűzhető. Krónikásunk „az en jobbagiomat” említi, ami megerősíti birtokos nemes voltát.

4.

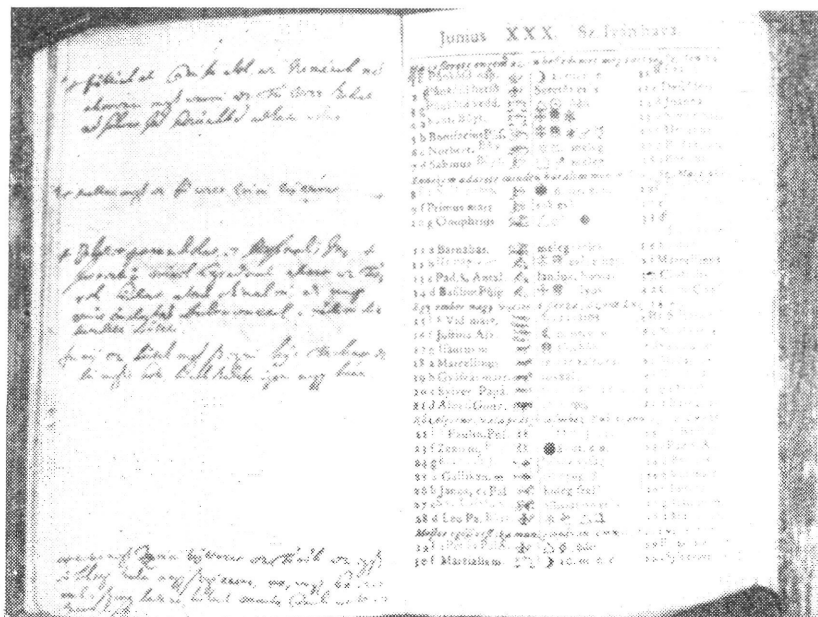
Majus.

21. a. szerda

Indultam Viniczrul Canisa ala, Babcolan keresztül.

22. b. csütörtök

Indultam onnet Canisa ala.

⁵⁹ Nagy Iván: i. m. Erdődy család.

Június XXX. Sz. Iván hava

1. E Pünkösd vasárnap. Jöttünk el Canisa alol, az nemetek nem akarvan megh varni az Fü Vezzer hadat, nem sokara Isten kezünkbe adhatta volna.

Krónikásunk május 21-én indult el lakóhelyéről, Vinicáról Kanizsa alá. Bizonyára urához, Draskovichhoz csatlakozott, kinek csapatai már a vár alatt voltak. Megérkeztek még javában folyt a harc, melyben ő is részt vett, majd június 1-én azzal a keserű sóhajjal, hogy „nem sokara Isten kezünkbe adhatta volna”, — kalendáriumunk tulajdonosa is elhagyta a vár környékét.

Zrínyi jól tudta és Lipót királyhoz írott emlékiratában részletesen beszámol arról, hogy az ostromhoz „legkedvezőbb alkalom így elmúlt, s már azt hittem, hogy a dolog teljesen elmarad, mert nyilvánvaló volt, hogy ilyen kis sereggel Kanizsát ostromolni és a felmentő sereg ellen, amely (mivelhogy annyira késlekedtünk) a nyakunkba szakad — védekezni nem tudunk... De Kanizsa még így is olyan állapotba jutott — mint azt később a foglyoktól megtudtuk, hogy meg kellett volna magát adnia, ha még 5—6 napig kitartunk.”⁶⁰

Vitnyédi, ki betegsége miatt nem vehetett részt a vár ostromában, június első napjaiban Dvornikovicnak írt levelében ugyancsak Kanizsa mielőbbi elestét reméli.⁶¹

„...köveskúti Baly híres és nevezetes pribék vala, azt mondotta az uramnak, ne siessen igen és népét is ne vesztesse, mert úgyis feladják, mivel élések nincsen... oly remélységben is vagyok, hogy rövid napok múlván kezünkbe adja isten... az pribék biztatja az urat, vér nélkül is megveszik...”

Esterházy a kanizsai táborból írja feleségének május 6-án.⁶² „Én tegnapelőtt ide érkezém Kanisa alá... már lövetem is az várat...” Nagy lelkesedéssel bízik az ostrom sikerében, és május 24-én úgy véli: „...mostan az Vár Kapuját lőjük, gondolom harmadnap alatt eldől... Talán Isten rövid nap jól aggya az dolgot.”⁶³

A török felmentő seregek azonban egyre közeledtek, a német katonák zúgolódtak, — a helyzet tarthatatlanná vált. Hohenlohe és Strozzii sürgetésére az ostromlók elvonultak, „...és így kénytelen-kelletlen nekem is velük kellett elfutni. Sőt még azt sem tudtam elérni, hogy málhainkat már jóelőre rendezve

⁶⁰ Markó: i. m. 152. l. 74. lev.

⁶¹ Vitnyédi lev. j. m. 206. l. 407. lev.

⁶² Eszterházy Pál levelei 2. köteg, 115. sz.

⁶³ Eszterházy Pál levelei 2. köteg, 119. sz.

egyszerre indítsuk el. Így tehát minden összekeveredett és a nagy zürzavarban elveszett” — írja elkeseredetten Zrínyi.⁶⁴

Vitnyédi szinte nem hisz a híreknek, hogy „Strozy letevén az fegyvert elindult, utána Hohenlohe, azután kegyelmes urunk is könnyes szemmel ment el Kanisa alól...” — és jó néhány levelében egyre csak arról tanakodik: „miért solváltatot az kanisai obsidio?”⁶⁵

A török források lelkendezve emlegetik a felmentő sereg megérkezését, a szorongatott ostrom után kissé meglepetésszerű volt a könnyű győzelem. Cselebi közli, hogy a török felmentő sereg közeledtére az ostromlók „Sátorukat, poggyászukat, hadifelszerelésüket, ágyúikat, megszámlálhatatlan kincseiket hátrahagyva félelemmel és rettegéssel elfutottak.”⁶⁶ Rasid Efendi elbeszélése szerint a vár alá érkező nagyvezér elé „Kasszán kanisai pasa és a vár előkelői díszmenetben mentek”⁶⁷ és a nagyvezér a védőket megjutalmazta.

Esterházy június 6-án Vatról írja feleségének: „Az német had nagy gyalázatosan el menne Canisa alól...”⁶⁸

Ez a közhangulat tükröződik krónikásunk soraiban is.

III.

Új-Zrínyivár a menekülő magyar és német csapatok utolsó menedéke. Bécsben különösen azért keltett aggodalmat Kanizsa eleste és a töröknek Új-Zrínyivárhoz érkezése, mert nyitva állt az út Stájerország felé. Montecuccolit bízzák meg a főparancsnoksággal, aki azért ítéli jelentéktelennek a végvár védelmét, mert elgondolása szerint a török amint erőit összevonta, Bécs ellen fordul majd, tehát a Rábánál kell útját állani. Zrínyi mindenáron tartani akarja, hiszen ami a birodalmi hadvezetés szempontjából jelentéktelen, az a magyarságra nézve létkérdés. Napról napra kénytelen tapasztalni, hogy ennek érdekében nem tehet semmit. Elhagyja a tábornok, Új-Zrínyivárt pedig kiürítik. A törökök heves harc után elfoglalják, majd felrobbantják Jenikala-t (Új-Zrínyivár török neve), melynek ostrománál, mint Cselebi írja, „ezerenként lett vértanú a mohamedán harcosokból”.

⁶⁴ Markó: i. m. 152. l. 74. lev.

⁶⁵ Vitnyédi lev. i. m. 205. l. 406. lev., 207. l. 408. lev., 210. l. 412. lev.

⁶⁶ Cselebedi: i. m. 501. l.

⁶⁷ Rasid: i. m.

⁶⁸ Esterházy Pál levelei 2. kötet, 212. sz.

Június 8. E. 1.
Szentháromság vasárnap

11. a. szerda

Szallota megh az füvezer Zrini Új Varat

... mivel Legradnál akart az Török hidat által cshinalni, ez nap en is indultam Dubravarrul. eodem die kezdete lüteti

Junij .. lütek megh szegeni Kys Farkasst az ki megh holt, kinek halal igen nagy kaár.

A nagyvezér minden előkészületet megtett Új-Zrínyivár ostromára. Ortelius adatai szerint⁶⁹ június 8-án kezdte meg a vár lövetését.

Vitnyédi június 10-én már hallotta ezt, mert levelében írja: „Itt minálunk iszonyú az sok rosz hír... az törökök Zriny Újvárat megszállották, erősen lövik.”⁷⁰

Krónikásunk azt írja, hogy június 11-én, aznap, amikor a török Légradnál hidat akart verni, indult el Dubraváról. Tehát Kanizsa ostromának felhagyása után visszatért Horvátországba, ahonnan a szorongatott Muraköz védelmére sietve visszatért a hadbaszálltakhoz.

Kiss Farkasról szóló feljegyzése értékes megemlékezés. Zrínyi e legkedvesebb vitéze török születésű volt, mohamedánból lett keresztényé. Zrínyit minden vállalkozásában elkísérte, a törökök réme volt, az egész ország csodálta vitézségét. A diadalmas téli hadjárat befejezése után ő lett Berzence parancsnoka.⁷¹ Egyes források Kis Forgács néven emlegetik. Krónikásunkkal együtt meggyászolta elestét Zrínyi minden híve. Esterházy is megírja feleségének Farkasfalváról június 15- (17?)-én: „Kis Farkas az minap elveszett.”⁷²

2.

Június

30 f. hétfő

vette megh Zríni Új Varat az Török az egisz eő Fölsége hada nagy szigienere, 50 vagy 60 ezer ember szeme latara, kiknek Monte Cuculi volt az genralisok.⁷³

⁶⁹ Denkmal: i. m.

⁷⁰ Vitnyédi: i. m. 213. l. 414. lev.

⁷¹ Draskovich: i. m.

⁷² Esterházy Pál levelei 2. köteg, 122. sz.

⁷³ Széchy: i. m. 5. k. 101. l. 3. sz. jegyzet.

Július XXXI. Sz. Jakab hava

7. f. hétfő

Zrínyi Új Varat vetettek fel porral az
Törökök ezen nap kezdet az Tabor is
elszallani Canisa ala.

Krónikásunk Zrínyivár védelméről nem közöl részleteket, csak a két végső eseményt, a vár elfoglalását és a törökök által való felrobbantását regisztrálja. Mindkét dátum pontos.

Esterházy június 30-án még a zrínyivári táborból ír feleségének,⁷⁴ beszámol arról, hogy a vár alá fúrt török aknák felrobbantak, és arról, hogy „az Török Generális ostromot bocsátott az várra, mintegy 10 000 embert, kik az harmadik ostromra, mintegy 10 óra tájban délelőtt meghvevék az várat...”

Montecuccoli így adja elő a történeteket:⁷⁵ „A törökök 30-án kora reggel egy aknát robbantottak fel... miután meggyőződünk, hogy a védelemnek a megjelölt helyeken egy csekély árkon és egy palánk cölöpzetten kívül más eszköze nincs, meghagytam Tasso alezredesnek, hogy miután az erődöt többé védelmezni nem képes... robbantsa föl...”

Zrínyi súlyos felháborodással ír június 30-án a grázi titkos tanácsnak:⁷⁶ „Ami szinte hallatlan eset, s mire még a történetírók sem emlékeznek, lelkem nagy fájdalmára megírom Kegyelmes Uraimnak, hogy az én új váramat, amely teljesen sértetlen volt, sem az ágyúk nem robbolták össze, sem földalatti aknákkal nem volt aláaknázva, ma úgyszólván pusztá kézzel, egy szál karddal az ellenség elfoglalta és megszállotta a mi nagyobb létszámú hadseregünk szemeláttára...”

Július 7-én a török nagyvezér az erődöt felrobbantotta, azoknak az aknáknak segítségével, melyeket még Montecuccoli fúratott az erőd alá és amelyeket a kivonuló védősereg a nagy zűrzavar miatt elmulasztott meggyújtani.

A török történetírók örömmel emlékeznek még az eseményről. Cselebi közli,⁷⁷ hogy a nagyvezér rendelkezése szerint „a várat pokoli tűzzel kívül-belül felégettük s hamvait a levegőbe szórjuk”.

Rasid szerint⁷⁸ a nagyvezér „fontolóra vevén, hogy e vár az ellenség ármányától és ravaszságától semmi módon nem oltalmazható: aknák segítségével felgyújtatta és leromboltatta”.

Vitnyédi július 12-én Sopronban már tud a vár elestéről

⁷⁴ Eszterházy Pál levelei 2. köteg, 127. sz.

⁷⁵ Idézi: Rónai—Horváth: Az 1664-ik évi hadjárat és a szentgotthárdi csata. H. K. 1891. 328. l.

⁷⁶ Markó: i. m. 131. l. 62. lev.

⁷⁷ Cselebi: i. m.

⁷⁸ Rasid: i. m.

és megírja, hogy „az török az elmúlt hétfőn meggyújtotta az faépületét az várnak és porral fölvetette”.⁷⁹

Új Zrínyivár elestét a magyar közvélemény a német hadak szégyeneként róttá fel, a Zrínyi—Montecuccoli ellentét egyik fő okát ebben is látta a későbbi történetírás.⁸⁰ Krónikásunk őszinte felháborodása megható visszhangja az általános és tehetetlen elkeseredésnek.

3.

Július

14. f. hétfő

Az Nemet, Magyar Tabor indult vissza Muraközbeül. Szallott-hoz. Kys Komaromot (e) heten vitta meghs elrontata az Török.

18. c. péntek

Az Horvath tabor is oszlot el.

Krónikásunk a hadak eloszlásáról tudósít bennünket. Kiskomárom elfoglalásáról írt feljegyzése, mint eddig is, ezúttal is pontos dátumot közöl. Rasid effendi közli,⁸¹ hogy a július 12-i török haditanács rendelte el a Kanizsa közelében levő Kiskomárom elfoglalását.

Esterházy július 16-án a hódasányi mezőről feleségéhez írt levelében említi,⁸² hogy „Kiskomáromot megvette az török az elmúlt hétfőn”.

Montecuccoli július 17-én értesült Kiskomárom elestéről,⁸³ ami elég aggodalmat okozott számára, mert nem tudta, hogy a török merre veszi tovább útját.

A kalendárium tulajdonosa a hadjáratra vonatkozó utolsó bejegyzéseként július 18-án említi a horvát tábor eloszlását. Valószínűleg ezekkel együtt tért haza Horvátországba.

IV.

Kalendáriumunk augusztus, szeptember és október hónapokra nem közöl semmiféle feljegyzést.

⁷⁹ Vitnyédi lev. 222. l. 425. lev.

⁸⁰ Perjés: i. m. 1962. 1—2. 43. l.

⁸¹ Rasid: i. m.

⁸² Kis-Komárom magyar mv. Keszthelytől délre 3 mérföldnyire Zala vármegyében. [I. 498.] Fényes: i. m. Ma: ötk. Zala m. nagykanizsai járás.

⁸³ Esterházy Pál levelei 2. köteg, 131. sz.

⁸³ Rónai—Horváth: i. m.

November XXX. Sz. András hava

15. d. szombat *(piros betűs ünnep: Lipold Hercz.)
a név áthúzva!*

18. g. kedd Groff Zrini Miklost Horvath Orszagi
Bant vadászatban egy eördög megh
ölte.⁸⁴

A kalendárium tulajdonosa vastag vonallal húzta ki Lipót nevét naptárából. Eddigi feljegyzéseiből áradó hangulat alapján feltehetjük, hogy a hadjáratok tapasztalatai, a megpróbáltatások, a német hadvezetés tehetetlensége feletti elkeseredés töröltette ki vele a meggyűlölt uralkodó nevét.

Zrínyi Miklós haláláról írt feljegyzése ugyancsak pontos naptári dátum. Az „eördög” kifejezés arra utal, hogy krónikásunk is, mint sokan mások, a bécsi udvar ármánykodásának tartották a hős váratlan halálát, nem tudtak napirendre térni afelett, hogy a csaták ezer veszélyét kiállott Zrínyi most ilyen tehetetlenül vérzett el. „A szerencse játéka és a balsors szeszélye — írja Sagredo —, hogy az oly tüneményes hős, mint Zrínyi Miklós, ki annyiszor tusakodott a törökkel, egy vaddisznó ellen, vadászat esélyei közt lelte halálát.”⁸⁵

December XXXI. Karácson hava.

19. c. péntek Szép tiszta időben 3 és 4 között del-
után hallatot és látatot az egész or-
szágban, egy hatalmas, eghnek valo
megh nilasa, nagy rözgesel s abbul
mint egy nagy tüzes labda szetsza-
kadvan az Drava mentiben eltűnt.⁸⁶

21. E 4. vasárnap Szegin volt Zrini Miklosnak Teme-
tise Muraközben.

Zrínyi temetéséről szóló bejegyzése pontos dátum. A hős — végrendelete szerint — egy hónapig feküdt ravatalon. Érc-
koporsóban temették el, fényes szertartás, hadi lobogók között ősei sírboltjába, a Szent Ilona kolostorban. „Szegin volt Zrini Miklos”-sal a nemzet sorsáért aggódó hazafiak igaz remény-
sége szállott sírba.

⁸⁴ Széchy: i. m. 5. k. 164—202-ig teljes részletességgel ismerteti Zrínyi halálával kapcsolatos körülményeket.

⁸⁵ Idézi: Széchy: uo. 177. l. 5. sz. jegyzet.

⁸⁶ Rapcsányi—Tóth: Nagyifényű tűzgömbről szóló kéziratos feljegyzés egy régi magyar kalendáriumban. Természettudományi Közöny 1962. július. 329. l.

Kalendáriumunk tulajdonosa, a nagy események névtelen krónikása, bizonyára életének legnagyobb élményei között őrizte a szűkszavú pontossággal lejegyzett emlékeket. Hadi vállalkozások és otthoni munkálkodások között írott sorai hiteles történeti forrásként őrzik az 1664-es téli és tavaszi hadjáratok hol „jó szerencsével”, hol anélkül váltakozó eseményeit.